

# วิเคราะห์สมุฏฐานการเกิดโรคตามทฤษฎีการแพทย์ แผนไทย: ตอนอุตุสมุฏฐาน Analysis of the cause of disease according to the theory of Thai traditional medicine: Section of season (Autu Samutthan)

อดิศักดิ์ สุมาลี<sup>1\*</sup> พวงผกา ตันกิจจานนท์<sup>2</sup> และ ถิระพงษ์ นิลละออ<sup>3</sup>

<sup>1</sup> หลักสูตรการแพทย์แผนไทยบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี 11120

<sup>2</sup> หลักสูตรการแพทย์แผนไทยบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช นนทบุรี 11120

<sup>3</sup> หลักสูตร พท.บ. การแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยทักษิณ พัทลุง 93210

**บทคัดย่อ** วิเคราะห์สมุฏฐานการเกิดโรคตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย: ตอนอุตุสมุฏฐาน เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยและตำราเวชศึกษา ซึ่งมีการอธิบายถึงสมุฏฐานการเจ็บป่วยที่ว่าด้วยเรื่องฤดู ๓ และ ฤดู ๖ ส่วนในตำราเวชศึกษาได้มีการอธิบายถึงฤดู ๔ เพิ่มเติมเข้ามาด้วย แต่หลักสำคัญที่สอดคล้องกันในการแบ่งอุตุสมุฏฐานในแต่ละช่วงฤดูของทั้งสองแหล่งที่มาของข้อมูลจะใช้วิธีการนับวัน และเดือนโดยยึดหลักการโคจรของดวงจันทร์เป็นหลักที่เรียกว่า “จันทรคติ” วิธีการนับวันและเดือนในการแบ่งฤดู ๓ และ ฤดู ๖ ตามคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัยและตำราเวชศึกษาค่อนข้างสอดคล้องกันโดยฤดู ๓ จะแบ่งช่วงละ ๔ เดือน ฤดู ๖ แบ่งช่วงละ ๒ เดือน ส่วนฤดู ๔ ที่ปรากฏในตำราเวชศึกษาก็ให้หลักการของ “จันทรคติ” เช่นกัน โดยแบ่งฤดูเป็นช่วงละ ๓ เดือน ซึ่งใน ฤดู ๓ ฤดู ๔ และ ฤดู ๖ แต่ละช่วงของฤดูเมื่อกระทบกับธาตุในร่างกายก็จะมีพิภคสมุฏฐานที่เป็นเหตุของการกระทบส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วยแตกต่างกัน ถ้าพิจารณาถึงฤดูในประเทศไทยส่วนใหญ่จะคั่นเคยกับ ๓ ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูทั้ง ๓ ผลัดเปลี่ยนกันไปและมีอากาศร้อนหนาวเจือมาในระหว่างของฤดูนั้น ๆ ย่อมเป็นเหตุให้มนุษย์มีความเจ็บไข้ด้วยการสัมผัสอากาศธาตุภายนอก (สภาพอากาศ) กับธาตุภายในไม่เสมอกัน หรือในช่วงระหว่างรอยต่อของฤดูกับฤดูนั้นทำให้สัมผัสของธาตุในร่างกายมนุษย์ไม่เสมอกัน เมื่อฤดูแปรไปไม่ปกติธาตุในร่างกายของมนุษย์ก็ย่อมแปรไปตามฤดูเช่นกัน แต่ถ้าเป็นคราวที่ธาตุในร่างกายปรับสภาพไปไม่ทันกับคราวฤดูที่เป็นอากาศธาตุภายนอกคราวใด ก็ย่อมมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น ซึ่งทั้ง ๓ ฤดู จะมีพิภคสมุฏฐานที่เป็นเหตุ ถ้าเจ็บป่วยช่วงคิมหันตะฤดู (ฤดูร้อน) มีสมุฏฐานเตโช พิภคสันตปัคคีหรือพิภคแห่งปิตตะเป็นเหตุ ถ้าเจ็บป่วยช่วงวัสสานะฤดู (ฤดูฝน) มีสมุฏฐานวาโย พิภคอุจฉิสวาตาหรือพิภคทิวาโยเป็นเหตุ ถ้าเจ็บป่วยช่วงเหมันตฤดู (ฤดูหนาว) มีสมุฏฐานอาโป พิภคเสมหะโลหิตหรือพิภคเสมหะเป็นเหตุ ซึ่งการเรียกชื่อฤดู ๓ นั้นมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีสันสกฤตตามการแบ่งฤดูของอินเดียโดยเฉพาะ ฤดูวสันต์ แท้จริงแล้วไม่ใช่ ฤดูฝน หากแต่เป็นฤดูใบไม้ผลิ

Corresponding author E-mail: [Adisak.sum@stou.ac.th](mailto:Adisak.sum@stou.ac.th)

Received: 1 June 2024

Revised: -

Accepted: 1 October 2024

คำว่า “วสันต์” มาจากภาษาบาลีสันสกฤตว่า “วสนุต” หมายถึง ฤดูใบไม้ผลิ ถ้าพิจารณาตามที่มาของรากศัพท์ฤดูฝนจะใช้คำว่า “วิษุวัต” นอกจากนั้นในตำราเวชศาสตร์ได้อธิบายฤดู ๔ และ ฤดู ๖ จะไม่มีการใช้ชื่อเรียกเป็นภาษาบาลีสันสกฤตแต่จะใช้ตัวเลขมากำหนดฤดูในแต่ละช่วงและแบ่งช่วงฤดูโดยใช้หลักการนับตาม “จันทรคติ” โดยฤดู ๔ ก็จะมีพิภคสมมูลฐานที่เป็นเหตุของการเจ็บป่วยหลักกว้าง ๆ โดยใช้พิภคกองธาตุทั้ง ๔ เป็นสมมูลฐานในแต่ละฤดู ส่วนฤดู ๖ ถ้าพิจารณาในรายละเอียดจะเห็นได้ว่าการแบ่งช่วงละ ๒ เดือน จะพิภคสมมูลฐานที่เป็นเหตุของการเจ็บป่วยที่มีพิภคหลักและพิภครองที่เข้ามาระคนหรือแทรกในแต่ละช่วงของฤดูซึ่งเป็นในลักษณะของโรคที่เรื้อรังต่อเนื่อง ซึ่งถ้ามองในอีกมุมโดยนำฤดูกาลตามหลักอุตุนิยมวิทยามาวิเคราะห์เพื่อให้ภาพเชื่อมมิติของการเจ็บป่วยตามฤดูกาลของประเทศไทยซึ่งตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของมรสุม โดยมีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยมีฤดูกาลที่เด่นชัด 2 ฤดู คือ ฤดูฝนกับฤดูแล้ง (Wet and Dry Seasons) สลับกัน และสำหรับฤดูแล้งนั้น ถ้าพิจารณาให้ละเอียดลงไปสามารถแยกออกได้เป็น 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนกับฤดูหนาว ดังนั้นฤดูกาลของประเทศไทยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ฤดู ซึ่งในแต่ละฤดูจะมีช่วงรอยต่อระหว่างฤดู ช่วงต้นฤดู ช่วงกลางฤดู ช่วงปลายฤดู และวนกลับมาเป็นรอยต่อระหว่างฤดูกับฤดูวนไป ซึ่งแต่ละช่วงย่อมมีความแตกต่างของสภาพอากาศ สอดคล้องกับทฤษฎีการแพทย์แผนไทยได้อธิบายฤดู ๓ ไว้เป็นหลักในการวิเคราะห์สมมูลฐานการเจ็บป่วย แต่ยังมีกรอธิบายเรื่องของฤดู ๔ และ ฤดู ๖ ไว้ด้วย เพราะสภาพอากาศแต่ละช่วงในระหว่างฤดูนั้น ๆ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด พิกัดสมมูลฐานของการเจ็บป่วยก็ย่อมมีการระคนแทรกของพิภคสมมูลฐานเป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศเมื่อกระทบธาตุภายในไม่เหมือนกันตามบริบทของคนในอดีตที่มีลักษณะงานหรือการเป็นอยู่สัมผัสกับช่วงฤดูนั้นโดยตรงก็ทำให้เกิดความเจ็บป่วยเกิดขึ้น

## บทนำ

การแพทย์แผนไทยเป็นวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอยู่คู่กับสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หลักสำคัญของทฤษฎีการแพทย์แผนไทยในการดูแลสุขภาพของผู้เป็นแพทย์จำเป็นต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งคือเรื่องของสมมูลฐานหรือที่เรียกว่า “สาเหตุที่ทำให้เกิดโรคหรือการเจ็บป่วย” ตามคัมภีร์สมมูลฐานวินิจฉัยและตำราเวชศึกษามีการจำแนกสมมูลฐานของการเจ็บป่วยที่คล้ายกันไว้ 4 สมมูลฐาน ได้แก่ ธาตุสมมูลฐาน อุตุสมมูลฐาน อายุสมมูลฐาน และกาลสมมูลฐาน แต่ในตำราเวชศึกษาระดับต่างจากคัมภีร์สมมูลฐานวินิจฉัยคือมีการอธิบายถึงประเทศสมมูลฐานเพิ่มเติมเข้ามาด้วย นอกจากสมมูลฐานต่างๆ แล้วบางคัมภีร์หรือบางตำรายังมีการกล่าวถึงพฤติกรรมที่เป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วยร่วมด้วย ถ้าแพทย์แผนไทยเรียนรู้และเข้าใจในสมมูลฐานที่กล่าวมาข้างต้นนี้ก็จะเข้าใจเหตุที่มาของการเจ็บป่วยตามหลักทฤษฎีการแพทย์แผนไทย สามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ วินิจฉัยโรคและวางแผนการรักษาตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทยได้อย่างถูกต้องแม่นยำ

สำหรับเนื้อหาในตอนนี้จะวิเคราะห์เฉพาะในส่วนของ “อุตุสมมูลฐาน” ก่อนอื่นต้องเข้าใจเสียก่อนว่าถ้ามองเนื้อหาสาระของการแพทย์แผนไทยที่ปรากฏในคัมภีร์หรือตำราทางการแพทย์แผนไทยเป็นการอธิบายมิติความเจ็บป่วยกับการเป็นอยู่ตามบริบทของมนุษย์ยุคอดีตที่ผ่านมา ซึ่งส่วนใหญ่การใช้ชีวิตจะเชื่อมโยงกับความ เป็นธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นการกินการอยู่ก็อิงกับธรรมชาติเป็นหลัก เพราะยังไม่มีเทคโนโลยีหรืออุตสาหกรรมใด ๆ มาปรุงแต่งในการเป็นอยู่ รวมไปถึงการทำงานต่าง ๆ ก็ต้องตกแดดตากฝนและสัมผัสอากาศหนาวไปตามลักษณะของฤดูที่เปลี่ยนไป โดยส่วนใหญ่คนในอดีตมักจะทำงานกลางแจ้ง เช่น งานด้านการเกษตร ประมง เป็นต้น ลักษณะงานดังกล่าวมักจะกระทบร้อน ฝน หนาว ไปตามช่วงฤดู ซึ่งการกระทบในแต่ละช่วงฤดูต่าง ๆ นั้นอาจทำให้คนที่ย่อนแอหรือคนที่ร่างกายเกิดการเสียสมดุลของธาตุอยู่แล้วมักเกิดการเจ็บป่วยได้ง่ายกว่าคนที่มีความแข็งแรงในร่างกายที่สมดุลแข็งแรง ในปัจจุบันเรามักจะได้ยินอยู่บ่อยครั้งไม่ว่าจะเป็นคนรอบข้างหรือตัวเราเองเมื่อร่างกายอ่อนแอก็มักจะเจ็บป่วยได้ง่ายโดยเฉพาะในช่วงระหว่างรอยต่อของการเปลี่ยนฤดู

หรือช่วงที่สภาพอากาศเปลี่ยนแปลงในช่วงฤดูมักจะส่งผลต่อร่างกายที่ต้องปรับตัวให้เกิดความสมดุลในแต่ช่วงฤดูนั้น ๆ แต่ที่น่าสนใจไปกว่านั้นคือข้อมูลเรื่องฤดูหรือที่ตามคัมภีร์เรียกว่า “อุตุสมมูลฐาน” ที่ปรากฏในคัมภีร์หรือตำราทางการแพทย์แผนไทยได้อธิบายเกี่ยวกับอุตุสมมูลฐานไว้ 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว แต่เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมเกี่ยวกับฤดูทั่วทั้งประเทศไทย พบว่าฤดูร้อนและฤดูฝน พบได้ทั่วทุกพื้นที่ในประเทศแต่ฤดูหนาวกลับไม่พบในบางพื้นที่ เช่น ภาคใต้ เรามักจะได้ยินอยู่บ่อยครั้งในเรื่องฤดูทางภาคใต้มักจะพูดกันว่า “ฝนแปดแดดสี่” ซึ่งมีฤดูฝนยาวนานถึง 8 เดือน และมีแดดจัด 4 เดือน จึงทำให้ชวนคิดได้ว่าคำอธิบายที่ปรากฏในคัมภีร์หรือตำรานั้นย่อมมีแหล่งที่มาของข้อมูลที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่มีฤดูครบทั้ง 3 ฤดู ซึ่งอาจจะทำให้ครูบาอาจารย์ที่เป็นผู้บันทึกข้อมูลมีการสังเกตความชุกของการเจ็บป่วยในแต่ละช่วงฤดูจนมีการสรุปและบันทึกเป็นข้อมูลที่สืบต่อกันมาจนเป็นทฤษฎีทางการแพทย์แผนไทยที่เราได้เรียนรู้และสามารถนำมาประกอบการวินิจฉัยโรคจนถึงปัจจุบัน

ตามที่เกริ่นไว้ข้างต้นจะมีคำสำคัญได้แก่ ฤดู อุตุ สมมูลฐาน ซึ่งต้องทำความเข้าใจความหมายของคำเหล่านี้เสียก่อนที่จะไปวิเคราะห์เนื้อหาสาระของ “อุตุสมมูลฐาน” ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ โดยความหมายของแต่ละคำมีดังนี้

1) อุตุ เป็นคำยืมจากคำบาลีว่า อุตุ ซึ่งประมาณคำสันสกฤตว่า ฤตุ ภาษาไทยใช้ อุตุ ในความหมายว่า ลมฟ้าอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล ปรากฏในคำว่า อุตุนิยมวิทยา ซึ่งหมายถึงวิชาว่าด้วยเรื่องราวของลมฟ้าอากาศ กรมอุตุนิยมวิทยา เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่เฝ้าดูและตรวจสอบสภาพลมฟ้าอากาศ พยากรณ์ และแจ้งเตือนแก่ประชาชน นิยมเรียกสั้น ๆ ว่า กรมอุตุ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2553)

2) ฤตุ เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาสันสกฤตว่า ฤตุ (อ่านว่า รี-ตุ) หมายถึงช่วงเวลาในรอบปี ซึ่งใช้กับการเปลี่ยนแปลงของลมฟ้าอากาศที่แตกต่างกันในรอบ ๑ ปี เป็นเครื่องกำหนดประเทศที่อยู่ในเขตภูมิอากาศ

ต่างกัน จะมีจำนวนฤดูต่างกัน คือ เขตอบอุ่นมี ๔ ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูใบไม้ผลิ ฤดูใบไม้ร่วง และ ฤดูหนาว ส่วนเขตร้อนมี ๓ ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว

คำว่า ฤดู นอกจากจะมีความหมายถึงช่วงเวลาในรอบปีแล้ว ยังมีความหมายว่า เหตุการณ์ทางธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำ เช่น ฤดูน้ำหลาก ฤดูปลาวางไข่ ฤดูสัตว์ผสมพันธุ์ หรือหมายถึง ช่วงเวลาระยะหนึ่งของปีที่เหมาะจะทำงานหรืองานพิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ฤดูเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตร ฤดูเกี่ยวข้าว ฤดูทอดผ้าป่า ฤดูทอดกฐิน ฤดูจัดงานบวช เป็นต้น (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2552)

3) สมมูลฐาน ตามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน [สะหมุดถาน] หมายถึง ที่เกิด ที่ตั้ง เหตุ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554)

เมื่อรวมความหมายของคำว่า “อุตุสมมูลฐาน” ในมิติของสุขภาพอาจสรุปความหมายได้ว่า เหตุที่ตั้งหรือที่เกิดของการเจ็บป่วยซึ่งมีปัจจัยของฤดูที่เปลี่ยนไปในแต่ละช่วงส่งผลต่อร่างกายให้เกิดการเจ็บป่วย นอกจากรู้ความหมายข้างต้นแล้วนั้น สิ่งที่ชวนคิดในการนำมาวิเคราะห์เพื่ออธิบายเรื่องของฤดู มีข้อมูลที่สำคัญที่คำเรียกชื่อฤดูต่าง ๆ ซึ่งราชบัณฑิตยสถานมักจะได้รับคำถามเกี่ยวกับการนำคำเรียกชื่อฤดูต่าง ๆ ในภาษาบาลีสันสกฤตมาเทียบใช้แทนคำเรียกชื่อฤดูต่าง ๆ ในประเทศไทยอยู่เสมอ โดยเฉพาะ ฤดูวสันต์ ว่า คือ ฤดูฝน ใช่หรือไม่

แท้จริงแล้ว ฤดูวสันต์ ไม่ใช่ ฤดูฝน หากแต่เป็น ฤดูใบไม้ผลิ คำว่า “วสันต์” มาจากภาษาบาลีสันสกฤตว่า “วสนุต” หมายถึง ฤดูใบไม้ผลิ

เมื่อพิจารณาที่มาของภาษาที่ใช้เรียกชื่อฤดูต่าง ๆ เป็นภาษาที่มีที่มาจากอินเดียซึ่งการแบ่งฤดูกาลในประเทศไทยอินเดียมีความแตกต่างจากการแบ่งฤดูกาลในประเทศไทย เนื่องจากลักษณะภูมิอากาศไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ ในประเทศอินเดียเองยังมีการแบ่งฤดูที่แตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่และลักษณะภูมิอากาศอีกด้วย

คัมภีร์อริธานปโปทปิปปา (บาลี) กล่าวถึงฤดูในประเทศไทยอินเดียว่า มีการแบ่ง ๒ แบบ

แบบแรกเป็นการแบ่งฤดูตามลักษณะภูมิอากาศของประเทศไทยทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ คือ แบ่งออกเป็น ๓ ฤดู ฤดูละ ๔ เดือน ได้แก่ ๑. เหมันต (เหมันต์) = ฤดูหนาว ๒. คิมุหาน (คิมหันต์) = ฤดูร้อน ๓. วสุสาน (วสุสานะ) = ฤดูฝน

ส่วนแบบที่ ๒ เป็นการแบ่งฤดูตามลักษณะภูมิอากาศของประเทศไทยทางภาคเหนือ คือ แบ่งออกเป็น ๖ ฤดู ฤดูละ ๒ เดือน ได้แก่ ๑. เหมันต (เหมันต์) = ฤดูหนาว ๒. ลีลิว (ลีลิวะ) = ฤดูหมอกหรือน้ำค้าง ๓. วสนุต (วสันต์) = ฤดูใบไม้ผลิ ๔. คิมุหาน (คิมหันต์) = ฤดูร้อน ๕. วสุสาน (วสุสานะ) = ฤดูฝน ๖. สรท (สรท) = ฤดูใบไม้ร่วง

สำหรับประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่อยู่ในเขตร้อนนั้น พจนานุกรมศัพท์ภูมิศาสตร์ฉบับ

ราชบัณฑิตยสถานได้อธิบายการแบ่งฤดูกาลในประเทศไทยไว้ว่า แบ่งตามลักษณะภูมิอากาศออกเป็น ๓ ฤดู ฤดูละประมาณ ๔ เดือน ได้แก่ ๑. ฤดูหนาว (กลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนมกราคม) ๒. ฤดูร้อน (กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม) ๓. ฤดูฝน (กลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม)

จะเห็นได้ว่าการแบ่งฤดูกาลในประเทศไทยนั้น คล้ายคลึงกับการแบ่งฤดูกาลในประเทศอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ซึ่งอยู่ในเขตร้อนชื้น คือ มี ๓ ฤดู ดังนั้น หากจะนำคำเรียกชื่อฤดูในภาษาบาลีสันสกฤตมาเทียบใช้แทนคำเรียกชื่อฤดูในประเทศไทย ก็สามารถเทียบใช้ได้ดังนี้

เหมันต์ = ฤดูหนาว

คิมหันต์ = ฤดูร้อน

วสุสานะ = ฤดูฝน

จากข้อมูลข้างต้นในการศึกษาคัมภีร์สมมูลฐาน วินิจัยและตำราเวชศึกษาที่กล่าวถึงเรื่องฤดูนั้นก็พอจะทำให้ทราบถึงที่มาของการแบ่งฤดูที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลในการเรียกชื่อฤดูต่าง ๆ เมื่อนำมาอธิบายในบริบทของฤดูกาลในประเทศไทยการเรียกชื่อฤดูสอดคล้องกับฤดู ๓ ตามการแบ่งฤดูตามลักษณะภูมิอากาศของประเทศไทยทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ โดยเนื้อหาในคัมภีร์สมมูลฐานวินิจัยและตำราเวชศึกษาใช้วิธีการนับวันและเดือนในการแบ่งฤดูตาม“จันทรคติ”

เข้ามาอธิบายเพื่อระบุพิภพสมมูลฐานที่เป็นเหตุของการเจ็บป่วยสอดคล้องกับช่วงฤดูนั้น ๆ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2539)

นอกจากทำความเข้าใจความหมายของคำสำคัญในแต่ละคำและรู้ถึงที่มาของการเรียกชื่อฤดูแล้ว สิ่งสำคัญที่จะต้องนำมาอธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจบริบทของสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยตามข้อมูลที่กรมอุตุได้อธิบายไว้น่าสนใจและสามารถนำมาอธิบายเชื่อมโยงกับมิติความเจ็บป่วยทางทฤษฎีการแพทย์แผนไทยดังนี้

ลมมรสุมกับภูมิอากาศของประเทศไทย คำว่า มรสุม อ่านว่า มอ-ระ-สุม ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นคำนาม หมายถึง คราว คราวลม คราวพายุ ลมฝน ชื่อพายุใหญ่ที่มีลมแรงและมีฝนตกหนัก โดยปริยายหมายถึงความยุ่งยากเดือดร้อนที่เกิดในบางช่วงชีวิต เช่น มรสุมชีวิต เป็นต้น

ในทางภูมิศาสตร์ คำว่า monsoon (มัน-ซูน) ใช้ศัพท์บัญญัติว่า ลมมรสุม มรสุม ซึ่งหมายถึง ลมประจำฤดู คำว่า monsoon เป็นคำที่มาจากภาษาอาหรับ คือ mausim (มุ-ซิม) แปลว่า ฤดูกาล ในครั้งแรกใช้เรียกลมที่เกิดขึ้นในย่านทะเลอาหรับ ซึ่งพัดมาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเวลา ๖ เดือน และจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นเวลา ๖ เดือน ต่อมาได้้นำคำนี้ไปใช้เรียกลมที่พัดเปลี่ยนทิศทางตามฤดูกาล ในรอบปีเช่นนี้เนื่องมาจากความแตกต่างของหย่อมความกดอากาศเหนือภาคพื้นทวีปกับมหาสมุทรที่อยู่ข้างเคียง ตัวอย่างที่เห็นเด่นชัด ได้แก่ บริเวณอนุทวีปอินเดียและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงฤดูร้อนลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะพัดพาความชื้นขึ้นจากมหาสมุทรเข้าสู่แผ่นดินทำให้เกิดฝนตกโดยทั่วไป ส่วนในช่วงฤดูหนาวลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดมาจากพื้นแผ่นดินในทวีปจะนำความแห้งแล้งมาให้เป็นส่วนใหญ่ เว้นแต่บางพื้นที่ที่ลมนี้พัดผ่านมหาสมุทรก่อนจะขึ้นสู่แผ่นดินอีกครั้งจึงจะนำฝนมาตกบ้าง นอกจากในทวีปเอเชียแล้ว ยังมีลมมรสุมเกิดขึ้นในบริเวณอื่น ๆ ด้วย แต่มีอาณาเขตเล็กกว่า เช่น บริเวณตอนเหนือของประเทศออสเตรเลีย บางส่วนของทวีปแอฟริกาตะวันออกเฉียงและแอฟริกาตะวันตก

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2550)

ส่วนประเทศไทยอยู่ภายใต้อิทธิพลของมรสุมสองชนิด คือ มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ

มรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดปกคลุมประเทศไทยระหว่างกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม โดยมีแหล่งกำเนิดจากบริเวณความกดอากาศสูงในซีกโลกใต้บริเวณมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งพัดออกจากศูนย์กลางเป็นลมตะวันออกเฉียงใต้และเปลี่ยนเป็นลมตะวันตกเฉียงใต้เมื่อพัดข้ามเส้นศูนย์สูตร มรสุมนี้จะนำมวลอากาศชื้นจากมหาสมุทรอินเดียมาสู่ประเทศไทย ทำให้มีเมฆมากและฝนตกชุกทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามบริเวณชายฝั่งทะเล และเทือกเขาด้านรับลมจะมีฝนมากกว่าบริเวณอื่น

มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือหลังจากหมดอิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้แล้ว ประมาณกลางเดือนตุลาคมจะมีมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดปกคลุมประเทศไทยจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ มรสุมนี้มีแหล่งกำเนิดจากบริเวณความกดอากาศสูงในซีกโลกเหนือแถบประเทศมองโกเลียและจีน จึงพัดพาเอามวลอากาศเย็นและแห้งจากแหล่งกำเนิดเข้ามาปกคลุมประเทศไทย ทำให้ท้องฟ้าโปร่ง อากาศหนาวเย็นและแห้งแล้งทั่วไป โดยเฉพาะภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนภาคใต้จะมีฝนชุกโดยเฉพาะภาคใต้ฝั่งตะวันออก เนื่องจากมรสุมนี้นำความชื้นขึ้นจากอ่าวไทยเข้ามาปกคลุม

การเริ่มต้นและสิ้นสุดมรสุมทั้งสองชนิดอาจผันแปรไปจากปกติได้ในแต่ละปี

ฤดูกาลประเทศไทยโดยทั่ว ๆ ไปสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ฤดู ดังนี้

- 1) ฤดูร้อน ระหว่างกลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม
- 2) ฤดูฝน ระหว่างกลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม
- 3) ฤดูหนาว ระหว่างกลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ไปจนถึงกลางเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และเป็นระยะที่ซีกโลกเหนือหันเข้าหาดวงอาทิตย์ โดยเฉพาะเดือนเมษายน บริเวณประเทศไทยมีดวงอาทิตย์อยู่เกือบตรงศีรษะในเวลาเที่ยงวัน ทำให้ได้รับความร้อนจากดวงอาทิตย์เต็มที่ สภาวะอากาศจึงร้อนอบอ้าวทั่วไป ในฤดูนี้แม้ว่าโดยทั่วไปจะมีอากาศร้อนและแห้งแล้ง แต่บางครั้งอาจมีมวลอากาศเย็นจากประเทศจีนแผ่ลงมาปกคลุมถึงประเทศไทยตอนบน ทำให้เกิดการปะทะกันของมวลอากาศเย็นกับมวลอากาศร้อนที่ปกคลุมอยู่เหนือประเทศไทย ซึ่งก่อให้เกิดพายุฝนฟ้าคะนองและลมกระโชกแรงหรืออาจมีลูกเห็บตกก่อให้เกิดความเสียหายได้ พายุฝนฟ้าคะนองที่เกิดขึ้นในฤดูนี้มักเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พายุฤดูร้อน

ลักษณะอากาศในฤดูร้อนพิจารณาจากอุณหภูมิสูงสุดของแต่ละวัน โดยมีเกณฑ์การพิจารณาดังนี้ อากาศร้อน อุณหภูมิระหว่าง 35.0 องศาเซลเซียส - 39.9 องศาเซลเซียส และอากาศร้อนจัด อุณหภูมิตั้งแต่ 40.0 องศาเซลเซียส ขึ้นไป

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม เมื่อมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดปกคลุมประเทศไทย และร่องความกดอากาศต่ำพาดผ่านประเทศไทยทำให้มีฝนชุกทั่วไป ร่องความกดอากาศต่ำนี้ปกติจะพาดผ่านภาคใต้ในเดือนพฤษภาคม แล้วจึงเลื่อนขึ้นไปทางเหนือตามลำดับจนถึงช่วงประมาณปลายเดือนมิถุนายน จะพาดผ่านอยู่บริเวณประเทศจีนตอนใต้ ทำให้ฝนในประเทศไทยลดลงระยะหนึ่ง และเรียกว่าเป็นช่วงฝนทิ้ง ซึ่งอาจนานประมาณ 1-2 สัปดาห์หรือบางปีอาจเกิดขึ้นรุนแรงและมีฝนน้อยนาน

นับเดือน ในเดือนกรกฎาคมปกติร่องความกดอากาศต่ำจะเลื่อนกลับลงมาทางใต้พาดผ่านบริเวณประเทศไทยอีกครั้ง ทำให้มีฝนชุกต่อเนื่อง จนกระทั่งมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดเข้ามาปกคลุมประเทศไทยแทนที่มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณกลางเดือนตุลาคมประเทศไทยตอนบนจะเริ่มมีอากาศเย็นและฝนลดลง โดยเฉพาะภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เว้นแต่ภาคใต้ยังคงมีฝนชุกต่อไปจนถึงเดือนธันวาคมและมักมีฝนหนักถึงหนักมากจนก่อให้เกิดอุทกภัย โดยเฉพาะภาคใต้ฝั่งตะวันตกซึ่งจะมีปริมาณฝนมากกว่าภาคใต้ฝั่งตะวันออก อย่างไรก็ตามการเริ่มต้นฤดูฝนอาจจะช้าหรือเร็วกว่ากำหนดได้ประมาณ 1-2 สัปดาห์

เกณฑ์การพิจารณาปริมาณฝนในระยะเวลา 24 ชั่วโมงของแต่ละวันตั้งแต่เวลา 07.00 น. ของวันหนึ่งถึงเวลา 07.00 น. ของวันรุ่งขึ้น ตามลักษณะของฝนที่ตกในประเทศที่อยู่ในเขตร้อนย่านมรสุม มีดังนี้

|                  |                                       |
|------------------|---------------------------------------|
| ฝนวัดจำนวนไม่ได้ | ปริมาณฝนน้อยกว่า 0.1 มิลลิเมตร        |
| ฝนเล็กน้อย       | ปริมาณฝนระหว่าง 0.1 - 10.0 มิลลิเมตร  |
| ฝนปานกลาง        | ปริมาณฝนระหว่าง 10.1 - 35.0 มิลลิเมตร |
| ฝนหนัก           | ปริมาณฝนระหว่าง 35.1 - 90.0 มิลลิเมตร |
| ฝนหนักมาก        | ปริมาณฝนตั้งแต่ 90.1 มิลลิเมตรขึ้นไป  |

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ เมื่อมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดปกคลุมประเทศไทยตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม ในช่วงกลางเดือนตุลาคมนานราว 1-2 สัปดาห์ เป็นช่วงเปลี่ยนฤดูจากฤดูฝนเป็นฤดูหนาวอากาศแปรปรวนไม่แน่นอน

อาจเริ่มมีอากาศเย็นหรืออาจยังมีฝนฟ้าคะนอง โดยเฉพาะบริเวณภาคกลางตอนล่างและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะหมดฝนและเริ่มมีอากาศเย็นช้ากว่าภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลักษณะอากาศในฤดูหนาวพิจารณาจากอุณหภูมิต่ำสุดของแต่ละวัน โดยมีเกณฑ์การพิจารณาดังนี้

|              |                                                       |
|--------------|-------------------------------------------------------|
| อากาศหนาวจัด | อุณหภูมิต่ำกว่า 8.0 องศาเซลเซียส                      |
| อากาศหนาว    | อุณหภูมิระหว่าง 8.0 องศาเซลเซียส - 15.9 องศาเซลเซียส  |
| อากาศเย็น    | อุณหภูมิระหว่าง 16.0 องศาเซลเซียส - 22.9 องศาเซลเซียส |

อุณหภูมิประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตร้อน สภาพอากาศโดยทั่วไปจึงร้อนอบอ้าวเกือบตลอดปี อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีของประเทศไทยมีค่าประมาณ 27 องศาเซลเซียส อย่างไรก็ตามอุณหภูมิจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และฤดูกาล พื้นที่ที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินบริเวณตั้งแต่ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้นไป

จนถึงภาคเหนือจะมีอุณหภูมิแตกต่างกันมากระหว่างฤดูร้อนกับฤดูหนาว และระหว่างกลางวันกับกลางคืน โดยในช่วงฤดูร้อนอุณหภูมิสูงสุดในตอนบ่าย ปกติจะสูงถึงเกือบ 40 องศาเซลเซียส หรือมากกว่านั้นในช่วงเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม โดยเฉพาะเดือนเมษายนจะเป็นเดือนที่มีอากาศร้อนจัดที่สุดในรอบปี ส่วนฤดูหนาวอุณหภูมิต่ำสุดในตอนเช้ามีค่าลดลงอยู่ในเกณฑ์หนาวถึงหนาวจัด โดยเฉพาะเดือนธันวาคมถึงมกราคมเป็นช่วงที่มีอากาศหนาวมากที่สุดในรอบปี ซึ่งในช่วงดังกล่าวอุณหภูมิอาจลดลงต่ำกว่าจุดเยือกแข็งได้ในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณพื้นที่ซึ่งเป็นเทือกเขาหรือบนยอดเขาสูง สำหรับพื้นที่ซึ่งอยู่ติดทะเล ได้แก่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ความผันแปรของอุณหภูมิในช่วงวันและฤดูกาลจะน้อยกว่า โดยฤดูร้อนอากาศไม่ร้อนจัดและฤดูหนาวอากาศไม่หนาวจัดเท่าพื้นที่ซึ่งอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน (กรมอุตุนิยมวิทยา, 2567)

### เนื้อเรื่อง

ตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทยได้กล่าวถึงการเจ็บป่วยที่เกิดมาจากการกระทบสภาพอากาศตามช่วงฤดูกาลซึ่งการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลในประเทศไทยมีปัจจัยสำคัญคือ มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดมาปกคลุมประเทศจนทำให้เกิดฤดูกาลต่างเกิดขึ้น ซึ่งอาจจะส่งผลต่อร่างกายเพราะบริบทของคนในอดีตส่วนใหญ่ลักษณะงานจะเป็นงานกลางแจ้งหรือลักษณะงานต้องอยู่กับสภาพอากาศที่ผันแปรไปตามธรรมชาติไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวกใดที่มาช่วยปรุงแต่งเหมือนในปัจจุบัน ดังนั้นคนที่อ่อนแอหรือธาตุภายในร่างกายเสียสมดุลอยู่แล้วเมื่อกระทบกับสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงก็เกิดการเจ็บป่วยได้ง่ายสอดคล้องกับคำอธิบายเรื่อง “อุตุสมมูลฐาน” ในคัมภีร์สมมูลฐานวินิจัยและตำราเวชศึกษา สามารถอธิบายได้ดังนี้

ตำราเวชศึกษา กล่าวถึง “อุตุสมมูลฐาน” แปลว่า ฤดูเป็นที่ตั้ง ฤดูนี้เป็นของมีอยู่สำหรับโลกในปี 1 ย่อมแปรไปตามปกติของเดือน วัน อันโลกได้สมมุติกันสืบมาโดยกาลนิยม トラบเท่าทุกวันนี้อากาศที่ฤดูแปรไปนี้ย่อมให้เกิดไข้เจ็บได้ตามที่ท่านกล่าวว่า อุตุ ปรินามชาอาพาธา ไข้เจ็บเกิดเพราะฤดูแปรไปเพราะฉะนั้นจึงจัดเอาฤดูเข้าเป็นสมมูลฐานของโรค ดังจะกล่าวต่อไปนี้ ฤดูในคัมภีร์แพทย์ท่านแบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ แบ่งเป็นฤดู 3 อย่าง 1 แบ่งเป็นฤดู 4 อย่าง 1 แบ่งเป็นฤดู 6 อย่าง 1

### ฤดู 3 สรุปตามตารางดังนี้

| ฤดู                                                     | ช่วงเดือนของฤดู                                                                                                                                | การกระทบ                                                                                                                                 | สมมูลฐานของโรค                             |
|---------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------|
| คิม หัน ต ฤดู<br>แปลว่า ฤดูร้อน                         | นับตั้งแต่เดือน 4 แรม 1 ค่ำ เดือน 5<br>เดือน 6 เดือน 7 เดือน 8 แรมค่ำ 1<br>รวมเป็น 4 เดือน (ประมาณช่วงวันที่ 1<br>มีนาคม - 27 มิถุนายน)        | เป็นระหว่างอากาศร้อนรักษาร่างกาย<br>มนุษย์อยู่ สัมผัสภายนอกกับธาตุของ<br>มนุษย์ได้กระทำความร้อนเป็นธรรมดา<br>ก็มีอากาศฝน อากาศหนาวเจือมา | เป็นสมมูลฐาน<br>เตโช สันตปปีคคี            |
| วัส สานะ ฤดู<br>แปลว่า ฤดูฝน                            | ตั้งแต่เดือน 8 แรมค่ำ 1 เดือน 9 เดือน<br>10 เดือน 11 จนถึงเดือน 12 แรมค่ำ 1<br>รวมเป็น 4 เดือน(ประมาณช่วงวันที่ 27<br>มิถุนายน - 22 พฤศจิกายน) | เป็นระหว่างอากาศฝนรักษากายมนุษย์<br>อยู่ สัมผัสและธาตุของมนุษย์ได้กระทบ<br>ความเย็นเป็นธรรมดา ก็มีอากาศหนาว<br>อากาศร้อนเจือมา           | เป็นสมมูลฐาน<br>วาโย กุจลิสยาพาตา          |
| เห มัน ต ฤดู<br>แปลว่าเป็นฤดู<br>น้ำค้างหรือฤดู<br>หนาว | ตั้งแต่เดือน 12 แรมค่ำ 1 เดือน 1 เดือน<br>2 เดือน 3 จนถึงเดือน 4 แรมค่ำ 1 รวม<br>เป็น 4 เดือน (ประมาณช่วงวันที่ 27<br>มิถุนายน - 20 มีนาคม)    | เป็นระหว่างอากาศหนาวรักษากายมนุษย์<br>อยู่ สัมผัสและธาตุของมนุษย์ได้กระทบ<br>ความหนาวเป็นธรรมดา ก็มีอากาศร้อน<br>อากาศฝนเจือมา           | เป็นสมมูลฐานอาโป<br>พิภคคิสมหะและ<br>โลหิต |

### ฤดู 4 คือ ปี 1 จะแบ่งออกเป็น 4 ฤดู ฤดูหนึ่ง 3 เดือน ดังนี้

| ฤดู      | ช่วงเดือนของฤดู                                                                                | สมมูลฐานของโรค |
|----------|------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|
| ฤดูที่ 1 | นับแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 4 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7<br>(ประมาณช่วงวันที่ 1 มีนาคม - 28 พฤษภาคม)   | สมมูลฐานเตโช   |
| ฤดูที่ 2 | นับแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 7 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10<br>(ประมาณช่วงวันที่ 2 พฤษภาคม - 23 กันยายน) | สมมูลฐานวาโย   |
| ฤดูที่ 3 | นับแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 10 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 1<br>(ประมาณช่วงวันที่ 24 กันยายน - 7 ธันวาคม) | สมมูลฐานอาโป   |
| ฤดูที่ 4 | นับแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 1 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4<br>(ประมาณช่วงวันที่ 8 ธันวาคม - 19 มีนาคม)   | สมมูลฐานปถวี   |

### ฤดู 6 คือ ปี 1 แบ่งเป็น 6 ฤดู หนึ่ง 2 เดือน ดังนี้คือ

| ฤดู      | ช่วงเดือนของฤดู                                                                                        | สมมูลฐานของโรค                                                        |
|----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|
| ฤดูที่ 1 | นับแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 4 ถึงขึ้น 15 ค่ำเดือน 6<br>(ประมาณช่วงวันที่ 1 มีนาคม - 28 เมษายน)             | ถ้าเป็นไข้ก็เป็นด้วยดีถ้าเดา เป็นเพราะ<br>เพื่อเตโช                   |
| ฤดูที่ 2 | นับแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 6 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8<br>(ประมาณช่วงวันที่ 29 เมษายน - 26 มิถุนายน)         | ถ้าเป็นไข้ เป็นเพื่อเตโชวาโย ถ้าเดาเจอกัน                             |
| ฤดูที่ 3 | นับตั้งแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 8 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10<br>(ประมาณช่วงวันที่ 27 มิถุนายน - 23 กันยายน)   | ถ้าเป็นไข้ เป็นเพื่อวาโยและเสมหะ                                      |
| ฤดูที่ 4 | นับตั้งแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 10 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12<br>(ประมาณช่วงวันที่ 24 กันยายน - 21 พฤศจิกายน) | ถ้าเป็นไข้ เป็นเพื่อลมและเสมหะมูตร                                    |
| ฤดูที่ 5 | นับตั้งแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 12 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 2<br>(ประมาณช่วงวันที่ 22 พฤศจิกายน - 19 มกราคม)   | ถ้าเป็นไข้ เป็นเพราะเสมหะและถ้าเดาโลหิต                               |
| ฤดูที่ 6 | นับตั้งแต่วันแรมค่ำ 1 เดือน 2 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4<br>(ประมาณช่วงวันที่ 20 มกราคม - 19 มีนาคม)       | ถ้าเป็นไข้ เป็นเพราะธาตุดินเป็นมูลเหตุ<br>เพื่อเลือดลม ถ้าเดาเจอเสมหะ |

คัมภีร์สมฐานวินิจัย ที่นี้จะทำให้พิสดารในสมฐาน 3 นั้นก่อนเป็นอาทิ

1. อันว่าคัมภีร์สมฐานนั้น คือแรมค่ำหนึ่งเดือน 5 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 8 สมฐานฤดูแล 1 เป็นพิภคแห่ง  
ปีตตะไฟจะเต็มทั้ง 4 เดือนนั้นหาได้ แบ่งออกโดยพิเศษสมฐานแล 3 แล 3 ดังนี้

| ช่วงเดือนของฤดูแล                                                                       | สมฐานของโรค                                                                                                                             | หลักการรักษา                             |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------|
| แรมค่ำหนึ่งเดือน 4 ไปจนถึงแรม 10 ค่ำเดือน 5<br>(ประมาณช่วงวันที่ 1 มีนาคม - 9 เมษายน)   | เป็นตำแหน่งพัทธปีตตะสมฐานแล<br>พัทธปีตตะจะได้ทำเองนั้นหาได้อาศัย<br>จตุกาลเตโชกองใดกองหนึ่งก็ดีระคน<br>พัทธปีตตะสมฐานเหตุว่าเป็นเจ้าของ | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเดิมเป็นอาทิ<br>โดยพิภค |
| แรม 11 ค่ำเดือน 5 ไปจนถึงขึ้น 5 ค่ำเดือน 7<br>(ประมาณช่วงวันที่ 10 เมษายน - 18 พฤษภาคม) | เป็นตำแหน่งอพัทธปีตตะสมฐาน<br>แต่อพัทธปีตตะจะได้เป็นเต็ม<br>ที่นั้นหาได้ อพัทธปีตตะกระทำทั้งกาล<br>เตโชกระทำทั้ง ระคนกัน                | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเดิมโดยพิภค             |

| ช่วงเดือนของฤดูแล                                                                                                                                                                                                                     | สมฐานของโรค                                                                                                                                                                                                              | หลักการรักษา                      |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------|
| ขึ้น 6 ค่ำเดือน 7 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 8<br>(ประมาณช่วงวันที่ 19 พฤษภาคม - 26 มิถุนายน)                                                                                                                                                   | เป็นตำแหน่งกำเดาสมฐานแล<br>กำเดาจะได้ระคนด้วยกาลเตโชกอง<br>หนึ่งหาได้ ด้วยเหตุว่ากำเดานี้ทั่วไป<br>สมฐานทั้ง 3 คือ พัทธปีตตะ อพัทธ<br>ปีตตะ กำเดาและจะให้กายบริสุทธิ์<br>ก็เพราะกำเดา จะมีให้กายบริบูรณ์ก็<br>เพราะกำเดา | ถ้าจะแก้ยาให้เสียกำเดาโดย<br>พิภค |
| ท่านจึงจัดไว้ว่าใน 4 เดือนนี้เป็นกำหนดคัมภีร์สมฐานแห่งกำเดา ด้วยว่ากำเดานี้คือเปลวแห่งวาโยโลหิตเสมหะและ<br>สรรพสมฐานทั้งปวง ซึ่งจะวิธินั้น ก็อาศัยแห่งสมฐานนี้เป็นที่บำรุงว่าจะให้วัฒนะแลหายนะโดยแท้ ดุจพิภคพิภค<br>ดังกล่าวไว้ดังนี้ |                                                                                                                                                                                                                          |                                   |

2. อันว่าวิธานะสมมูลฐานนั้นคือแรมค่ำ 1 เดือน 8 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 12 สมมูลฐานฤดู 1 เป็นพิภกติวาโย ไข้จะเป็นเต็มทั้ง 4 เดือนนั้นหามิได้ แบ่งออกโดยพิเศษแล 3 แล 3 ดังนี้

| ช่วงเดือนของฤดู                                                                                                                                                                                                                               | สมมูลฐานของโรค                                                                                                                                                                              | หลักการรักษา                                   |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------|
| แรมค่ำ 1 เดือน 8 ไปจนถึงแรม 10 ค่ำ เดือน 9<br>(ประมาณช่วงวันที่ 27 มิถุนายน - 10 กันยายน)                                                                                                                                                     | เป็นตำแหน่งหทัยवादสมมูลฐาน แต่หทัยवादสมมูลฐานจะได้ทำเองนั้นหามิได้ อาศัยแห่งกาลวาโยกองใดกองหนึ่งก็ดี ระคนหทัยवादสมมูลฐานเหตุเป็นเจ้าของ                                                     | ถ้าจะแก้ยาเสียเติมโดยพิภกติ                    |
| แรม 11 ค่ำ เดือน 9 ไปจนถึงขึ้น 5 ค่ำ เดือน 11<br>(ประมาณช่วงวันที่ 28 มิถุนายน - 13 ตุลาคม)                                                                                                                                                   | เป็นตำแหน่งสัตตถะवादะสมมูลฐานกระทำทั้ง กาลวาโยกระทำทั้ง ระคนกัน                                                                                                                             | ถ้าจะแก้ยาให้เสียของเดิมโดยพิภกติ              |
| ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 11 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 12<br>(ประมาณช่วงวันที่ 14 ตุลาคม - 21 พฤศจิกายน)                                                                                                                                                        | เป็นตำแหน่งสุนาจะไ้ระคนด้วยกาลวาโยกองใดกองหนึ่งนั้นหามิได้ ด้วยเหตุว่าสุนานี้ทั่วไปในสมมูลฐานทั้ง 3 คือหทัยवादะ สัตตถะवादะ สุนา และอาจให้กระวนกระวายก็เพราะสุนา มิให้กระวนกระวายก็เพราะสุนา | ถ้าจะแก้ยาให้เสียสุนาสมมูลฐานเป็นอาทิโดยพิภกติ |
| ท่านจึงจัดไว้ว่าใน 4 เดือนนี้ เป็นกำหนดวิธานะสมมูลฐาน คือ สมมูลฐานแห่งวาโยกล่าวคือ สุนา ด้วยว่าสุนานี้เป็นหลักแห่งสมมูลฐาน ซึ่งจึงวิบัติแลมิให้วิบัตินั้นก็อาศัยสมมูลฐานนี้เป็นที่บำรุงอาจให้วิถนะแลหายนะได้โดยแท้ ดังในพิภกติกกล่าวไว้ดังนี้ |                                                                                                                                                                                             |                                                |

3. เหมันตะสมมูลฐานหนึ่ง คือแรมค่ำ 1 เดือน 12 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 4 สมมูลฐานฤดูหนึ่งเป็นพิภกติเสมหะ ไข้จะเป็นเต็มทั้ง 4 เดือนนั้นหามิได้ ท่านแบ่งออกโดยพิเศษ 3 แล 3 ดังนี้

| ช่วงเดือนของฤดู                                                                                                                                                                                                                                                                          | สมมูลฐานของโรค                                                                                                                                                                                                                 | หลักการรักษา                                  |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------|
| แรมค่ำ 1 เดือน 12 ไปจนถึงแรม 10 ค่ำ เดือนอ้าย<br>(ประมาณช่วงวันที่ 22 พฤศจิกายน - 31 ธันวาคม)                                                                                                                                                                                            | เป็นตำแหน่งสอเสมหะจะได้กระทำเองนั้นหามิได้อาศัยกาลประมทะ คืออาโปเกราะลงมาระคนสอเสมหะสมมูลฐานเหตุว่า เป็นเจ้าของ                                                                                                                | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเติมโดยพิภกติ                |
| แรม 11 ค่ำ เดือนอ้ายไปจนถึงขึ้น 5 ค่ำ เดือน 3<br>(ประมาณช่วงวันที่ 1 มกราคม - 8 กุมภาพันธ์)                                                                                                                                                                                              | เป็นตำแหน่งอุระเสมหะสมมูลฐานกระทำทั้งระคนกัน                                                                                                                                                                                   | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเติมโดยพิภกติ                |
| ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 3 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 4<br>(ประมาณช่วงวันที่ 9 กุมภาพันธ์ - 19 มีนาคม)                                                                                                                                                                                                     | เป็นตำแหน่งคูกเสมหะสมมูลฐานจะได้ระคนด้วยกาลประมทะ คืออาโปกองใดกองหนึ่งนั้นหามิได้ ด้วยเหตุว่าคูกเสมหะนี้ทั่วไปในสมมูลฐานทั้ง 3 คือสอเสมหะ อุระเสมหะ คูกเสมหะ และอาจให้กายบริบูรณ์ ก็เพราะคูกเสมหะ มิให้บริบูรณ์ก็เพราะคูกเสมหะ | ถ้าจะแก้ยาเสียให้คูกสมมูลฐานเป็นอาทิโดยพิภกติ |
| ท่านจึงจัดไว้ว่าใน 4 เดือนนี้เป็นกำหนดเหมันตะสมมูลฐานเป็นสมมูลฐานแห่งเสมหะคือคูกเสมหะ ด้วยว่าคูกเสมหะนี้เป็นหลักแห่งสมมูลฐานซึ่งจะวิบัตินั้น ก็อาศัยแห่งสมมูลฐานนั้นเป็นที่บำรุงอาจให้วิถนะและหายนะได้ โดยแท้ดังท่านตราลงไว้ให้แจ้ง เป็นมหาพิภกติกในสมมูลฐานแห่งฤดู 3 สันความแต่เพียงนี้ |                                                                                                                                                                                                                                |                                               |

ตารางสรุปพิภคิฤดู 3 และสมมูลฐานในแต่ละช่วงฤดู

| ช่วงเดือนของฤดู                                                                               | พิภคิฤดู               | สมมูลฐาน                                                                                                        |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 4 จนถึง<br>เพ็ญเดือน 8<br>(ประมาณช่วงวันที่ 1 มีนาคม -<br>26 มิถุนายน) | เป็นพิภคิฤดูในคิมหันตะ | สมมูลฐานกำเฒ่าแบ่งออกแล 3 แล<br>3 ดังนี้ เป็นพัทธปิตตะ 40 วัน,<br>เป็นอุพัทธปิตตะ 40 วัน, เป็น<br>กำเฒ่า 40 วัน |
| ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 8 จนถึง<br>เพ็ญเดือน 12                                                | เป็นพิภคิฤดูในวัสสานะ  | สมมูลฐานวาโย แบ่งออกแล 3 แล<br>3 ดังนี้ หทัยवाद 40 วัน, สัตถกะ<br>वाद 40 วัน, สุมณา 40 วัน                      |

| ช่วงเดือนของฤดู                                                                                                                                         | พิภคิฤดู              | สมมูลฐาน                                                                                           |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|
| (ประมาณช่วงวันที่ 27 มิถุนายน<br>-<br>21 พฤศจิกายน)                                                                                                     |                       |                                                                                                    |
| ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 12 จนถึง<br>เพ็ญเดือน 4<br>(ประมาณช่วงวันที่ 22<br>พฤศจิกายน - 19 มีนาคม)                                                        | เป็นพิภคิฤดูในเหมันตะ | สมมูลฐาน เสมะแบ่งออก แล 3 แล<br>3 ดังนี้ เป็นสอเสมหะ 40 วัน, อูระ<br>เสมหะ 40 วัน, อุณเสมหะ 40 วัน |
| หมวดละ 4 เดือน คือ 120 วัน เป็นพิภคิฤดูสมมูลฐานร้อน ฝน หนาว ทั้ง 3 สมมูลฐานนี้ 360 วัน 12<br>เดือน แบ่ง 3 ฤดู ๆ ละ 4 เดือนเป็นปีหนึ่ง ดูจากล่าวมาดังนี้ |                       |                                                                                                    |

ลำดับนี้จะได้พิสดารความในสมมูลฐานฤดู 6 สืบไป

1. ตั้งแต่แรมค่ำเดือน 4 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 6 ฤดูหนึ่ง คือคิมหันตะสมมูลฐาน ด้วยว่าเป็นที่ร้อนกระวนกระวาย เป็นปริพาหะ  
สมัย พิกติแห่งปิตตะสมมูลฐานเสมหะสมมูลฐาน เสมหะสมมูลฐานระคนไข้จะเป็นปิตตะทั้งฤดูนั้นหาได้จัดแบ่งออกโดย  
พิเศษสมมูลฐานแล 3 แล 3 ดังนี้

| ช่วงเวลาของฤดู                                                                               | สมมูลฐานของโรค                                                                                                                                                                                                         | หลักการรักษา                                                                                        |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|
| แรม 1 ค่ำ เดือน 4 ไปจนถึงขึ้น 5<br>ค่ำ เดือน 5<br>(ประมาณช่วงวันที่ 1 มีนาคม -<br>20 มีนาคม) | เป็นอำเภอพัทธปิตตะสมมูลฐาน<br>แต่จะได้จะละนั้นนั้นหาได้ อาศัย<br>เสมหะสมมูลฐานกลัระคนส่วน 1<br>อพัทธปิตตะ กลัระคน 2 ส่วน<br>เป็น 3 ส่วน เป็น 3 ส่วน จตุกาล<br>เดโชเจือกระทบให้พัทธปิตตะ<br>สมมูลฐานเจ้าเรือนเป็นจะละนะ | ถ้าจะแก้อย่าให้เสียเจ้าของเดิม 3<br>ส่วน แก้เจือตามระคนโดยพิภคิ                                     |
| ขึ้น 6 ค่ำเดือน 5 ไปจนถึงแรม 10<br>ค่ำ เดือน 5<br>(ประมาณช่วงวันที่ 21 มีนาคม -<br>9 เมษายน) | เป็นอำเภอพัทธปิตตะสมมูลฐาน<br>จะละนะกลั เสมหะสมมูลฐานเป็น<br>กลางระคนส่วน 1 กำเฒ่ากลั<br>ระคน 2 ส่วน เป็น 3 ส่วน จตุกาล<br>เดโชเจือกระทบให้อพัทธปิตตะ<br>เจ้าเรือนยิ่งขึ้น                                             | ถ้าจะแก้อย่าให้เสียเจ้าของเดิม 3<br>ส่วน แก้เจือตามระคนโดยพิภคิ                                     |
| แรม 11 ค่ำเดือน 5 ไปจนถึงเพ็ญ<br>เดือน 6                                                     | เป็นอำเภอกำเฒ่าสมมูลฐานจะละ<br>นะกลั เสมหะสมมูลฐานอ่อน<br>ระคนส่วน 1 อพัทธปิตตะกลั                                                                                                                                     | ถ้าจะแก้อย่าให้เสียเจ้าของเดิม 3<br>ส่วน แก้เจือตามระคนโดยพิภคิ<br>สิ้นสมมูลฐานฤดูหนึ่ง 2 เดือน คือ |

| ช่วงเวลาของฤดู                           | สมมูลฐานของโรค                                                                     | หลักการรักษา                        |
|------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|
| (ประมาณช่วงวันที่ 10 เมษายน – 28 เมษายน) | ระคน 2 ส่วน เป็น 3 ส่วน จตุกาล<br>เดโชเจือกระโทบก้าเดาเจ้าเรือน<br>ให้จะละนยังขึ้น | คิมหันตคติระคนดุจกำหนด<br>ไว้ดังนี้ |

2. อนึ่งตั้งแต่แรมค่ำหนึ่งเดือน 6 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 8 ฤดูหนึ่ง วสันตสมมูลฐานด้วยว่าเป็นที่อยู่แห่งความยินดี เพราะ  
กาลเมื่อมีดอกไม้อันบานเป็นพิกิตีแห่งปิตตะสมมูลฐาน วาตะสมมูลฐานระคนใช้จะเป็นปิตตะทั้งฤดูนั้นหาได้ จัดแบ่ง  
ออกโดยพิกิติสมมูลฐานแล 3 แล 3 ดังนี้

| ช่วงเวลาของฤดู                                                                                 | สมมูลฐานของโรค                                                                                                                        | หลักการรักษา                                                                                                                                                                                                                                                       |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| แรมค่ำหนึ่งเดือน 6 ไปจนถึงขึ้น<br>5 ค่ำเดือน 7<br>(ประมาณช่วงวันที่ 29 เมษายน -<br>18 พฤษภาคม) | เป็นอำเภอพัทธปิตตะสมมูลฐาน<br>วาตะสมมูลฐาน 2 ส่วน อพัทธ<br>ปิตตะระคนส่วน 1 เป็น 3 ส่วนจตุ<br>กาลเดโชเจือกระโทบก้าเดาเจ้าเรือนให้จะละน | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3<br>ส่วน แก้เจือตามระคนโดยพิกิติ                                                                                                                                                                                                     |
| ขึ้น 6 ค่ำเดือน 7 ไปจนถึงแรม 10<br>ค่ำเดือน 8<br>(ประมาณช่วงวันที่ 19<br>พฤษภาคม - 6 กรกฎาคม)  | เป็นอำเภอพัทธปิตตะสมมูลฐาน<br>วาตะสมมูลฐาน 2 ส่วน ก้าเดา<br>ระคน 1 ส่วนเป็น 3 ส่วน จตุกาล<br>เดโชเจือกระโทบก้าเดาเจ้าเรือนให้จะละน    | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3<br>ส่วน แก้เจือตามระคนโดยพิกิติ                                                                                                                                                                                                     |
| แรม 11 ค่ำเดือน 7 ไปจนถึงเพ็ญ<br>เดือน 8<br>(ประมาณช่วงวันที่ 7 กรกฎาคม<br>- 26 กรกฎาคม)       | เป็นอำเภอก้าเดาสมมูลฐาน วาตะ<br>สมมูลฐานระคน 3 ส่วน อพัทธ<br>ปิตตะระคน บมิกวรแก้ วสันต<br>จตุกาลเดโชเจือกระโทบก้าเดาเจ้าเรือนให้จะละน | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3<br>ส่วน แก้เจือตามระคนโดยพิกิติ<br>สันสมมูลฐานฤดูหนึ่ง 2 เดือน คือว<br>สันตวิสาขะระคน สมมูลฐานแล<br>2 เดือน 2 เดือน ทั้งสมมูลฐานหนึ่ง<br>ซึ่งกล่าวนี้เป็น 4 เดือนด้วยกัน<br>จัดเป็นหมวด 1 โดยพิกิติกอง<br>ก้าเดาสมมูลฐานให้เป็นเหตุ |

3. อนึ่งตั้งแต่แรมค่ำหนึ่งเดือน 4 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 10 ฤดูหนึ่ง วัสสานะสมมูลฐานด้วยว่ามีฝนตกชุก เป็นปกติแห่งวาตะสมมูลฐาน ปิตตะสมมูลฐานระคนไข้จะเป็นวาตะทั้งฤดูนั้นหาได้ แบ่งออกโดยพิเศษสมมูลฐานแล 3 แล 3 ดังนี้

| ช่วงเวลาของฤดู                                                                            | สมมูลฐานของโรค                                                                                                                       | หลักการรักษา                                                                                                                          |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| แรมค่ำหนึ่งเดือน 8 ไปจนถึงขึ้น 5 ค่ำเดือน 9<br>(ประมาณช่วงวันที่ 27 กรกฎาคม - 15 สิงหาคม) | เป็นอำเภหทัยวาตะปิตตะสมมูลฐานระคนส่วน ๑ สัตถกะวาทะระคน 2 ส่วนเป็น 3 ส่วน ฉกัลวาโยเจือกระทบหทัยวาตะเจ้าเรือนให้จะละนะ                 | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3 ส่วน แก่เจือตามระคนโดยปกติ                                                                             |
| ขึ้น 6 ค่ำเดือน 9 ไปจนถึงแรม 10 ค่ำเดือน 9<br>(ประมาณช่วงวันที่ 16 สิงหาคม - 4 กันยายน)   | เป็นอำเภอสัตถกะวาทะสมมูลฐานปิตตะสมมูลฐานระคนส่วน 1 สุนนาระคน 2 ส่วนเป็น 3 ส่วน ฉกัลวาโยเจือกระทบสัตถกะวาทะเจ้าเรือนให้จะละนะ         | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3 ส่วน แก่เจือระคนโดยปกติ                                                                                |
| แรม 11 ค่ำเดือน 9 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 10<br>(ประมาณช่วงวันที่ 5 กันยายน - 23 กันยายน)        | เป็นอำเภอสุนนาศมมูลฐานกล้ำปิตตะสมมูลฐานอ่อนระคนส่วนหนึ่ง 1 สัตถกะวาทะระคน 2 ส่วน เป็น 3 ส่วน ฉกัลวาโยเจือกระทบให้สุนนาศมมูลฐานจะละนะ | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3 ส่วน แก่เจือตามระคนโดยปกติ สันสมมูลฐานฤดูหนึ่ง 2 เดือน คือ วัสสานะวสันตะระคนสมมูลฐานซึ่งกำหนดไว้ดังนี้ |

4. อนึ่งตั้งแต่แรมค่ำหนึ่งเดือน 10 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 12 ฤดูหนึ่ง สหะวะสะสมมูลฐาน เสมหะสมมูลฐานระคนไข้จะเป็นวาตะทั้งฤดูนั้นหาได้ จัดแบ่งโดยพิเศษออกสมมูลฐานแล 3 แล 3 ดังนี้

| ช่วงเวลาของฤดู                                                                             | สมมูลฐานของโรค                                                                                                    | หลักการรักษา                                              |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|
| แรมค่ำหนึ่งเดือน 10 ไปจนถึงขึ้น 5 ค่ำเดือน 11<br>(ประมาณช่วงวันที่ 24 กันยายน - 13 ตุลาคม) | เป็นหทัยวาตะสมมูลฐานเดิม 3 ส่วน                                                                                   | แก้เจือตามระคนโดยปกติ                                     |
| ขึ้น 6 ค่ำเดือน 11 ไปจนถึงแรม 10 ค่ำเดือน 11<br>(ประมาณช่วงวันที่ 14 ตุลาคม - 2 พฤศจิกายน) | เป็นอำเภอสัตถกะวาทะสมมูลฐาน เสมหะระคน 2 ส่วน สุนนาระคนส่วน 1 เป็น 3 ส่วน ฉกัลวาโยเจือกระทบให้สัตถกะวาทะเป็นจะละนะ | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3 ส่วน แก่เจือตามระคนโดยปกติ |
| แรม 11 ค่ำเดือน 11 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 12                                                     | เป็นอำเภแห่งสุนนาศมมูลฐาน เสมหะสมมูลฐานระคน 3 ส่วน                                                                | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของสมมูลฐานเดิม 3 ส่วน แก่เจือตาม    |

| ช่วงเวลาของฤดู                                | สมมูลฐานของโรค                                                           | หลักการรักษา                                                                                                                                                                                    |
|-----------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| (ประมาณช่วงวันที่ 3 พฤศจิกายน - 21 พฤศจิกายน) | สัตถกะวาทะระคน มีควรแก้ ฉกัลวาโยเจือกระทบสุนนาศมมูลฐานเจ้าเรือนให้จะละนะ | ระคนโดยปกติสันสมมูลฐานฤดูหนึ่ง 2 เดือน คือสหะวะสะเสมหะระคนสมมูลฐานละ 2 เดือน 2 เดือนทั้ง 2 สมมูลฐานซึ่งกล่าวมานี้ เป็น 4 เดือนด้วยกันจัดเป็นหมวด 1 เป็นมหาพิภคิกองวาตะสมมูลฐานให้เป็นเหตุดังนี้ |

5. อนึ่งตั้งแต่แรมค่ำหนึ่งเดือน 12 ไปจนถึงเพ็ญเดือนยี่ ฤดูหนึ่ง เป็นพิภคิเหมันตะสมมูลฐาน ด้วยว่าน้ำค้างตกลงเป็นพิภคิแห่งเสมหะสมมูลฐาน วาตะสมมูลฐานระคนไช้จะเป็นเสมหะทั้งฤดูนั้นหาไม้ได้จัดออกโดยพิเศษแบ่งสมมูลฐานแล 3 แล 3 ดังนี้

| ช่วงเวลาของฤดู                                                                                 | สมมูลฐานของโรค                                                                                                                                    | หลักการรักษา                                                                                                                   |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| แรมค่ำหนึ่งเดือน 12 ไปจนถึงขึ้น 5 ค่ำเดือนอ้าย<br>(ประมาณช่วงวันที่ 22 พฤศจิกายน - 11 ธันวาคม) | เป็นอำเภอสอเสมหะสมมูลฐาน วาตะสมมูลฐานระคน 2 ส่วน อูระเสมหะระคนส่วน 1 เป็น 3 ส่วน กาลทวาทสะอาไปเจือกระทบสอเสมหะเจ้าเรือนให้จะละนะ                  | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3 ส่วน แก่เจือตามระคนโดยพิภคิ                                                                     |
| ขึ้น 6 ค่ำเดือนอ้าย ไปจนถึงแรม 10 ค่ำเดือนอ้าย<br>(ประมาณช่วงวันที่ 12 ธันวาคม - 31 ธันวาคม)   | เป็นอำเภอรูระเสมหะสมมูลฐาน วาตะสมมูลฐานระคน 2 ส่วน ถูกเสมหะระคน ส่วน 1 เป็น 3 ส่วน กาลทวาทสะอาไปเจือกระทบให้เจ้าสมมูลฐานคืออูระเสมหะนั้นให้จะละนะ | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3 ส่วน แก่เจือตามระคนโดยพิภคิ                                                                     |
| แรม 11 ค่ำเดือนอ้ายไปจนถึงเพ็ญเดือนยี่<br>(ประมาณช่วงวันที่ 1 มกราคม - 19 มกราคม)              | เป็นอำเภอกุดสมมูลฐานกล้ำ วาตะสมมูลฐานอ่อนระคน 1 อูระเสมหะกล้ำระคน 2 ส่วนเป็น 3 ส่วน กาลทวาทสะอาไปเจือกระทบถูกเสมหะเจ้าสมมูลฐานให้จะละนะ           | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3 ส่วน แก่เจือระคนโดยพิภคิสิ้นสมมูลฐานฤดูหนึ่ง 2 เดือนคือ คิมหันตะสะระทะ ระคนดุษสมมูลฐานไว้ดังนี้ |

6. อนึ่งตั้งแต่แรมค่ำหนึ่งเดือนยี่ ไปจนเพ็ญเดือน 4 ฤดูหนึ่ง คีติริระสมมูลฐานด้วยอรรถว่าเย็นนักเป็นพิภคิแห่งเสมหะสมมูลฐานปิตตะสมมูลฐานระคน ไช้จะเป็นเสมหะทั้งฤดูนั้นหาไม้ได้ จัดแบ่งออกโดยพิเศษให้พิศดารสมมูลฐาน 3 แล 3 ดังนี้

| ช่วงเวลาของฤดู                                                                                | สมมูลฐานของโรค                                                                                                                    | หลักการรักษาหลักการรักษา                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| แรมค่ำ 1 เดือนยี่ไปจนถึงขึ้น 5 ค่ำเดือน 3<br>(ประมาณช่วงวันที่ 20 มกราคม - 8 กุมภาพันธ์)      | เป็นอำเภอสอเสมหะสมมูลฐาน ปิตตะสมมูลฐานระคนส่วน 1 อูระเสมหะระคน 2 ส่วน เป็น 1 ส่วน กาลทวาทสะอาไปเจือกระทบสอเสมหะเจ้าเรือนให้จะละนะ | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม สมมูลฐานเดิม 3 ส่วน แก่เจือตามระคนโดยพิภคิ                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| ขึ้น 6 ค่ำเดือน 3 ไปจนถึงแรม 10 ค่ำเดือน 3<br>(ประมาณช่วงวันที่ 9 กุมภาพันธ์ - 28 กุมภาพันธ์) | เป็นอำเภอรูระสมมูลฐาน ปิตตะสมมูลฐานระคน 3 ส่วน ถูกเสมหะระคนส่วน 1 เป็น 3 ส่วน กาลทวาทสะอาไปเจือกระทบอูระเสมหะเจ้าเรือนให้จะละนะ   | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของเดิม 3 ส่วน แก่เจือตามระคนโดยพิภคิ                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| แรม 11 ค่ำเดือน 3 ไปจนถึงเพ็ญเดือน 4<br>(ประมาณช่วงวันที่ 1 มีนาคม - 19 มีนาคม)               | เป็นอำเภอกุดเสมหะสมมูลฐาน ปิตตะสมมูลฐานระคน 3 ส่วน อูระเสมหะระคน มีควรแก่ กาลทวาทสะอาไปเจือกระทบถูกเสมหะเจ้าเรือนให้จะละนะ        | ถ้าจะแก้ยาให้เสียเจ้าของ สมมูลฐาน 3 ส่วน แก่เจือตามระคนโดยพิภคิสิ้นสมมูลฐานฤดูหนึ่ง 2 เดือน คือ คีติริคิมหันตะระคน สมมูลฐานแล 2 เดือน 2 เดือนทั้ง 2 สมมูลฐานนี้เป็น 4 เดือนโดยกำหนดจัดเป็นหมวด 1 ในมหาพิภคิกองเสมหะสมมูลฐาน ให้เป็นเหตุก็พอครบสมมูลฐานฤดู 6 พอใช้ 12 เดือน ถ้าจัดเป็น 3 ฤดูก็ได้ฤดูละ 4 เดือน 3 ฤดูเป็น ปีหนึ่งดูจตุรธาตราไว้ดังนี้ |

ตารางสรุปพิภคิฤฤฤ 6 และสมมูลฐานในแต่ละช่วงฤฤฤ

| พิภคิฤฤฤ         | สมมูลฐาน                                                                |
|------------------|-------------------------------------------------------------------------|
| คิมหันตะสมมูลฐาน | พัทธริตตะสมมูลฐาน 20 วัน อพัทธริตตะสมมูลฐาน 20 วัน กำเดาสมมูลฐาน 20 วัน |
| วสันตะสมมูลฐาน   | พัทธริตตะสมมูลฐาน 20 วัน อพัทธริตตะสมมูลฐาน 20 วัน กำเดาสมมูลฐาน 20 วัน |

| พิภคิฤฤฤ                                                                                                                                               | สมมูลฐาน                                                               |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------|
| วัสสานะสมมูลฐาน                                                                                                                                        | หทัยวาตะสมมูลฐาน 20 วัน สัตถกะวาตะสมมูลฐาน 20 วัน สุมนาสมมูลฐาน 20 วัน |
| สระทะสมมูลฐาน                                                                                                                                          | หทัยวาตะสมมูลฐาน 20 วัน สัตถกะวาตะสมมูลฐาน 20 วัน สุมนาสมมูลฐาน 20 วัน |
| เหมันตะสมมูลฐาน                                                                                                                                        | สอเสมหะสมมูลฐาน 20 วัน อระสมมูลฐาน 20 วัน กุกเสมหะสมมูลฐาน 20 วัน      |
| คิตรีสมมูลฐาน                                                                                                                                          | สอเสมหะสมมูลฐาน 20 วัน อระสมมูลฐาน 20 วัน กุกเสมหะสมมูลฐาน 20 วัน      |
| หมวดละ 2 เดือนคือ 60 วัน เป็นพิภคิฤฤฤร้อน หนาว ฝน ร้อน หนาว ฝน ทั้ง 6 สมมูลฐานนี้ 360 วัน 12 เดือนถูกแบ่ง 6 ฤฤฤ ฤฤฤละ 2 เดือนเป็นปี 1 ดุจกล่าวมาดังนี้ |                                                                        |

## บทสรุป

จากตารางสรุปโดยภาพรวมเรื่อง “อุตุสมมูลฐาน” ทั้งในคัมภีร์สมมูลฐานวินิจฉัยและตำราเวชศึกษามีการอธิบายถึงฤฤฤ 3 และฤฤฤ 6 ซึ่งมีความแตกต่างกันของเนื้อหาบางประการที่ปรากฏในตำราเวชศึกษามีการอธิบายถึงฤฤฤ 4 เข้ามาด้วย แต่หลักสำคัญคือการแบ่งช่วงฤฤฤในแต่ละช่วงจะใช้ “จันทรคติ” เข้ามานับวันและเดือนในแต่ละช่วง ซึ่งการแบ่งฤฤฤ 3 และ ฤฤฤ 6 ค่อนข้างสอดคล้องกัน ส่วนฤฤฤ 4 ที่มีการอธิบายในตำราเวชศึกษานั้นก็มีการนับวันและเดือนในแต่ละช่วงโดยใช้ “จันทรคติ” เช่นกัน เพียงแต่การนับในแต่ละช่วงฤฤฤจะแบ่งย่อยออกเป็นฤฤฤละ 3 เดือน ซึ่งแต่ละช่วงของการแบ่งฤฤฤจะมีพิภคิฤฤฤที่เป็นเหตุของการเจ็บป่วยต่างกันไป

เมื่อวิเคราะห์โดยภาพรวมของคำอธิบายเรื่อง “อุตุสมมูลฐาน” ในเวชศึกษาได้อธิบายฤฤฤ ๓ ซึ่งแบ่งออกโดยนามตามสามัญนิยมผลัดเปลี่ยนกันไป และมีอากาศร้อนหนาวเจือมาในระหว่างของฤฤฤนั้น ๆ ก็ย่อมเป็นเหตุให้มนุษย์มีความเจ็บไข้ด้วยสัมผัสอากาศธาตุภายนอกกับธาตุภายในไม่เสมอกัน อนึ่งเมื่อฤฤฤกับฤฤฤต่อกันนั้นทำให้สัมผัสของมนุษย์ไม่เสมอกัน ซึ่งฤฤฤแปรไปไม่ปกติเช่นนั้นธาตุในร่างกายของมนุษย์ก็ย่อมแปรไปตามฤฤฤเหมือนกัน แต่ถ้าเป็นคราวที่ธาตุหมุนเวียนไม่ทันกับคราวฤฤฤที่เป็นอากาศธาตุภายนอกคราวใดก็ย่อมมีเจ็บไข้บังเกิดขึ้น

และเมื่อพิจารณาในการแบ่งฤฤฤที่ย่อยออกมาเป็นฤฤฤ 4 และ ฤฤฤ 6 อาจจะมองในมุมวิเคราะห์ได้ว่าในทุกฤฤฤจะมีช่วงรอยต่อระหว่างฤฤฤ ช่วงต้นฤฤฤ ช่วงกลางฤฤฤ ช่วงปลายฤฤฤ และวนกลับมาเป็นรอยต่อระหว่างฤฤฤวนไป ซึ่งแต่ละช่วงของฤฤฤย่อมมีความแตกต่างของสภาพอากาศ และย่อมมีพิภคิฤฤฤที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วยแตกต่างกันออกไปด้วย เมื่อสภาพอากาศที่เปลี่ยนไปในแต่ละช่วงฤฤฤกระทบธาตุภายในไม่เสมอกันก็ทำให้เกิดความเจ็บป่วยโดยมีพิภคิฤฤฤที่เป็นเหตุสอดคล้องตามที่คัมภีร์และตำรากำหนดไว้เป็นกรอบในการวินิจฉัยการเจ็บป่วยนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อรู้ที่มาเดิมของการแบ่งฤฤฤของอินเดียซึ่งมีที่มาจากการเรียกชื่อที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีสันสกฤต เมื่อแพทย์จะพิจารณาเนื้อหาตามคัมภีร์สมมูลฐานวินิจฉัยและตำราเวชศึกษาเรื่องของอุตุสมมูลฐานที่ปรากฏการแบ่งฤฤฤ 3 โดยการแบ่งฤฤฤใช้หลักการนับโดยใช้วิธีนับวัน และเดือนโดยยึด หลักการโคจรของดวงจันทร์เป็นหลักที่เรียกว่า “จันทรคติ” จะพบว่ามีความสอดคล้องตามบริบทของสภาพอากาศแต่ละพื้นที่ในประเทศไทย โดยการเรียกชื่อควรปรับให้สอดคล้องกับความหมายตามรากศัพท์ของฤฤฤ 3 ได้แก่ คิมหันตะ วัสสานะ เหมันตะ

ซึ่งเมื่อเจ็บป่วยก็ให้ดูสภาพอากาศในแต่ละฤดูของพื้นที่ที่อยู่นั้นเป็นหลักว่าเกิดการกระทบกับธาตุภายในร่างกายและทำให้เจ็บป่วยนั้นเกิดจากพิภคิสมุฏฐานที่เป็นเหตุหลักคือพิภคิโต ส่วนฤดู ๔ ฤดู ๖ ถ้ามองในมุมวิเคราะห์คือความเรื้อรังของโรคที่รักษาไม่หายในระหว่างฤดูนั้น ๆ จนทำให้เกิดโรคแทรกโรคตามที่มาพิภคิสมุฏฐานอื่น ๆ เข้ามาเจือหรือระคนจนทำให้โรคหรืออาการที่เกิดขึ้นนั้นมีความรุนแรงยิ่งขึ้น คัมภีร์แผนไทยจึงมักจะกล่าวไว้เสมอว่าเมื่อเกิดการเจ็บป่วยก็ให้รักษาตั้งเริ่มเจ็บป่วยอย่าปล่อยให้เรื้อรังเพราะจะรักษายาก

และเพื่อให้เกิดความเข้าใจมิติสุขภาพในเรื่องการเจ็บป่วยที่สอดคล้องกับกับการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลอย่างนั้น การนำข้อมูลของกรมอุตุนิยมวิทยาของประเทศไทยมาอธิบายประกอบร่วมด้วย เพื่อให้เห็นบริบทของประเทศไทยที่มีที่ตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของมรสุมทำให้ประเทศไทยมีฤดูกาลที่เด่นชัด 2 ฤดู คือ ฤดูฝนกับฤดูแล้ง (Wet and Dry Seasons) สลับกัน และสำหรับฤดูแล้งนั้น ถ้าพิจารณาให้ละเอียดลงไปสามารถแยกออกได้เป็น 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนกับฤดูหนาว ดังนั้นฤดูกาลของประเทศไทยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ฤดู ดังนี้

**ฤดูร้อน** เริ่มประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงประมาณกลางเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงที่เปลี่ยนจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (หรือที่เปลี่ยนจากฤดูหนาวเข้าสู่ฤดูฝน) เป็นระยะที่ซีกโลกเหนือหันเข้าหาดวงอาทิตย์ โดยเฉพาะในเดือนเมษายน ประเทศไทยจะเป็นประเทศหนึ่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ลำแสงของดวงอาทิตย์จะตั้งฉากกับผิวพื้นโลกในเวลาเที่ยงวัน ทำให้ได้รับความร้อนจากดวงอาทิตย์อย่างเต็มที่ จึงทำให้สภาวะอากาศร้อนอบอ้าวโดยทั่วไป ในฤดูนี้แม้ว่าประเทศไทยอากาศจะร้อนและแห้งแล้ง แต่ในบางครั้งอาจมีมวลอากาศเย็นจากประเทศจีนแผ่ลงมาถึงประเทศไทยตอนบนได้ ทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างมวลอากาศเย็นที่แผ่ลงมา กับมวลอากาศร้อนที่ปกคลุมอยู่เหนือประเทศไทย ซึ่งก่อให้เกิดพายุฝนฟ้าคะนองและลมกระโชกแรง หรืออาจมีลูกเห็บตกลงมาด้วยก่อให้เกิดความเสียหายได้ พายุฝนฟ้าคะนองที่เกิดขึ้นในฤดูนี้มักเรียกว่า “พายุฤดูร้อน”

**ฤดูฝน** เริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงประมาณกลางเดือนตุลาคม ฤดูนี้จะเริ่มเมื่อมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นลมชื้นพัดปกคลุมประเทศไทย

ขณะที่ร่องความกดอากาศต่ำ (แนวร่องที่ก่อให้เกิดฝน) พาดผ่านประเทศไทยทำให้มีฝนชุกทั่วไป ร่องความกดอากาศต่ำนี้ปกติจะเริ่มพาดผ่านภาคใต้ในเดือนเมษายน แล้วจึงเลื่อนขึ้นไปพาดผ่านภาคกลางและภาคตะวันออก ภาคเหนือ และตะวันออกเฉียงเหนือในเดือนพฤษภาคมและมิถุนายนตามลำดับ ประมาณปลายเดือนมิถุนายนจะเลื่อนขึ้นไปพาดผ่านบริเวณประเทศจีนตอนใต้ ทำให้ฝนในประเทศไทยลดลงระยะหนึ่งและเรียกว่าเป็น “ช่วงฝนทิ้ง” ซึ่งอาจนานประมาณ 1-2 สัปดาห์ หรือบางปีอาจเกิดขึ้นรุนแรงและมีฝนน้อยนานนับเดือนได้ ประมาณเดือนสิงหาคมถึงพฤศจิกายน ร่องความกดอากาศต่ำจะเลื่อนกลับลงมาทางใต้พาดผ่านบริเวณประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งโดยจะพาดผ่านตามลำดับจากภาคเหนือลงไปภาคใต้ ทำให้ช่วงเวลาดังกล่าวประเทศไทยจะมีฝนชุกต่อเนื่อง โดยประเทศไทยตอนบนจะตกชุกช่วงเดือนสิงหาคมถึงกันยายน และภาคใต้จะตกชุกช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน ตลอดช่วงเวลาที่ร่องความกดอากาศต่ำเลื่อนขึ้นลงนี้ ประเทศไทยก็จะได้รับอิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ที่พัดปกคลุมอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่บางระยะอาจมีกำลังแรง บางระยะอาจมีกำลังอ่อน ขึ้นอยู่กับตำแหน่งของแนวร่องความกดอากาศต่ำ ประมาณกลางเดือนตุลาคม มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นลมหนาวจะเริ่มพัดเข้ามาปกคลุมประเทศไทยแทนที่มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นสัญญาณว่าได้เริ่มฤดูหนาวของประเทศไทยตอนบน เว้นแต่ทางภาคใต้จะยังคงมีฝนตกชุกต่อไปจนถึงเดือนธันวาคม ทั้งนี้เนื่องจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดลงมาจากประเทศจีนจะพัดผ่านทะเลจีนใต้ และอ่าวไทยก่อนลงไปถึงภาคใต้ ซึ่งจะนำความชื้นลงไปด้วย เมื่อถึงภาคใต้ โดยเฉพาะภาคใต้ฝั่งตะวันออกจึงก่อให้เกิดฝนตกชุกดังกล่าวข้างต้น

**ฤดูกาล** เริ่มประมาณกลางเดือนตุลาคมถึงประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ เมื่อมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มพัดปกคลุมประเทศไทยประมาณกลางเดือนตุลาคมซึ่งจะนำความหนาวเย็นมาสู่ประเทศไทย เป็นระยะที่ทั่วโลกได้หันเข้าหาดวงอาทิตย์ ตำแหน่งลำแสงของดวงอาทิตย์ทำมุมฉากกับผิวพื้นโลกขณะเที่ยงวันจะอยู่ทางซีกโลกใต้ทำให้ลำแสงที่ตกกระทบกับพื้นที่ในประเทศไทยเป็นลำแสงเฉียงตลอดเวลา (กรมอุตุนิยมวิทยา, 2567)

จากข้อมูลข้างต้นฤดูกาลในประเทศไทยในแต่ละช่วงมีการกำหนดช่วงเดือนเริ่มต้นของฤดูจนถึงปลายฤดูไว้ชัดเจนตามปฏิทินสุริยคติ โดยในแต่ละช่วงจะมีช่วงรอยต่อระหว่างฤดู ช่วงต้นฤดู ช่วงกลางฤดู ช่วงปลายฤดู และวนกลับมาเป็นรอยต่อระหว่างฤดูวนไป ด้วยเหตุนี้ทฤษฎีการแพทย์แผนไทยจึงได้มีการกำหนดเรื่อง “อุตุสมมูลฐาน” ไว้เป็นกรอบในการพิจารณาการเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งการเจ็บป่วยแต่ละครั้งของการนำผู้ป่วยมาพบหมอแผนไทยอาจจะมีสาเหตุ (สมมูลฐาน) ที่เกิดจากฤดูที่มาระทบกับธาตุภายในร่างกายและนำไปสู่การเจ็บป่วยได้ ส่วนการเจ็บป่วยของผู้ป่วยแต่ละรายจะมีพิภคสมมูลฐานใดที่เป็นลักษณะเด่นของการเจ็บป่วยจะต้องพิจารณาช่วงเวลาของการเจ็บป่วยว่าอยู่ในช่วงไหนและจะมีพิภคสมมูลฐานใดที่เป็นลักษณะเด่นที่นำไปสู่การเจ็บป่วยและมีพิภคสมมูลฐานรองแทรกอยู่ด้วยหรือไม่ ประวัติการเจ็บป่วยที่ได้จากการซักประวัติและลักษณะอาการของผู้ป่วยที่ตรวจพบจะเป็นตัวบ่งบอกสมมูลฐานต่าง ๆ ดังนั้นแพทย์แผนไทยจึงควรศึกษาเรื่อง “อุตุสมมูลฐาน” ให้เข้าใจเพื่อนำไปใช้ในการพิจารณาคนไข้ต่อไป

**หมายเหตุ :** เนื้อหาในบทความจะมีคำว่า “พิภค” ปรากฏอยู่หลายส่วนของเนื้อหา ซึ่งเป็นการคงคำเดิมที่ปรากฏตามเนื้อหาในต้นฉบับของคัมภีร์ ซึ่งคำดังกล่าวควรให้ความหมายที่มีนัยสอดคล้องตามความหมายที่ปรากฏตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 คือคำว่า “พิภค” ความหมายคือ กำหนด

## เอกสารอ้างอิง

- กรมอุตุนิยมวิทยา. (2567, 18 กรกฎาคม). ภูมิอากาศของประเทศไทย. <https://bit.ly/3X0yXZi>.
- กรมอุตุนิยมวิทยา. (2567, 18 กรกฎาคม). ฤดูกาล, ฤดูกาลของโลก, ฤดูกาลของประเทศไทย. <https://bit.ly/3YG7HQL>
- ขุนโสภิตบรรณลักษณ์ (อำพัน กิตติขจร). (2504). คัมภีร์แพทย์ไทยแผนโบราณ เล่ม ๑. อุตสาหกรรมการพิมพ์.
- พระยาพิศณุประสาทเวช. (2496). เวชศึกษา แพทย์ศาสตร์สังเขป เล่ม ๑. โรงพิมพ์พาณิชย์เจริญ.
- มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมในพระราชูปถัมภ์. (2547). ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทยศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับอนุรักษ์). (พิมพ์ครั้งที่ 2). ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2550). จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน ตอนไขปัญหาภาษาไทย. <https://www.orst.go.th/FILEROOM/CABROYINWEB/DRAWER004/GENERAL/DATA0000/00000236.FLP/html/8/#zoom=z>
- โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพน วิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร พระนคร. (2504). แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เล่ม ๒.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.(2539).จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถานคำเรียกชื่อฤดูต่างๆ. <https://bit.ly/3SZXX0m>.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2552). บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” คำว่า ฤดู. <https://bit.ly/3SPhGj5>.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2553). บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” คำว่า อุตุ. <https://bit.ly/4cliPpx>.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.(2567,18กรกฎาคม). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.๒๕๕๔. <https://dictionary.orst.go.th/>.